

Achtentwintig letters

Rashid Novaire

Achtentwintig letters

Ambo|Anthos
Amsterdam

Even beroer ik, de wind, het oppervlak van het water van de Amstel. Een Nederlandse rivier, dat voel ik aan kou die zachtjes opstijgt in de grijze lucht. Ik ga liggen op een Nederlands plein. Ik ben stil nu, neergestreken, maar ik heb vandaag al veel kennis vergaard. Weermannen vertellen op het nieuws niet dat ik, de wind, me door tijd heen beweeg, zodat ik overal tegelijk ben: ik zou de mensen iets willen influisteren over oude beschavingen van een ver continent. Ik glij op één ochtend langs de schepen in het Kattegat, maar ook langs de ruggen van koningen en slaafgemaakten van de Fulani, de Bambara en de Soninke. Ik ben de wind die je ziet. Ik ben de wind die onthoudt.

Het is niet makkelijk voor jou zo gezien te kunnen worden als jij de wereld ziet – al lang geleden, als kind al loste je liever op in mij, in de wind, al wist jij niet dat ik jou en jouw voorouders al eeuwen zag.

Luister naar het suizen in je oren. Hoor wat ik je zeg. Ik neem het Saharazand mee naar de koude straten van je geboortestad. En met die korrels in de wind waaien woorden mee. Hoor je ze? Hoor je de talen van waar je vandaan komt? Wolof, Fulah, Tamasheq. Je spreekt ze niet maar je herkent ze. Wellicht.

Gelukkig ben je nog doof voor wat ik verder als stof met me meevoer. Woorden die in het land van je vader soms spottend, soms liefkozend voor zwarte mensen worden gebruikt: Azzi, Kehlouch.

Het is zomer. 1909. Je grootmoeder is in Senegal door een Arabische man gekocht om in het Noorden in het huishouden te gaan werken. Ze is doodsbang. Ze zal worden gescheiden van alles wat ze kent. Ze zal deel worden van een rij van jonge vrouwen, naar de woestijn worden geleid – in kettingen. Het gerinkel van die kettingen was het werk van geesten – het klonk zacht en bijna lieflijk, maar als je niet in de pas liep struikelde je. Tot de opzichter je met zijn stok maande zachter of harder te lopen.

Ze zal de woestijn ook deels op een kameel doorkruisen. Ze is duizelig van de geur van musk, het is alsof ze net als vroeger opgetild wordt boven de rivier om haar te waarschuwen voor de watergoden die mensenoffers eisen. Maar net zo goed kent ze het geloof van de mensen uit Marokko, de islam. ‘Allah, U bent groot,’ bidt ze. ‘Weidser dan de goden van het land waar ik vandaan kom, moet ik toegeven, want Hij heeft hun daden bijna uitgewist in het hoofd van onze kinderen. Allah is als de sterren, uitgestrooid over de hemel, ze zeggen dat het licht van God miljoenen jaren oud is maar brandt als nieuw. Ze zeggen dat de maan ook Zijn licht is, wassend en afnemend om donker te worden en opnieuw te wassen.’

’s Nachts, tijdens haar reis door de woestijn, spreekt ze tegen mij, tegen de wind die heel lichtjes waait. Ze vertelt me waar ze als jong meisje heeft gewoond. Dat land waar ze rondzwierf in een gebied dat, als we ver genoeg doortrokken met de kuddes, bebost was, maar soms werd ze door oorlogen teruggedreven naar droge vlaktes, waar de mensen niet zelden stierven van honger. Ze waren mensen met kuddes, waarmee ze de graslanden afstruinden op zoek naar water. Bororo noemden ze hen, een naam die voor de andere Peul betekende dat ze zich niet vaak wasten en leefden in de graslanden. Maar

zij waren er trots op zich Wodaabe te noemen, mensen die zich iets herinneren, de namen van de goden eerbiedigen, geloofden in zaken die haram waren voor de anderen.

Ja, haar vader nam haar mee door het grasland. Ze waren er dagenlang. In de eindeloze ruimte, de leegte, de horizon die versmolt met de zon, de slangenhalsvogel, het stugge gras, de gieren die 's nachts rondcirkelden boven een lijk dat zij niet zagen. Ze was niet vaak weggeweest van de anderen. Ze was nog nooit met haar vader op de kudde gaan passen. Ze sliepen in de lucht onder de reusachtige hemel. Haar vader vertelde haar over Kikali, de eerste herder. Soms zagen ze in de verte vuren. Dat waren herders die hen konden overvallen. Dagenlang zagen ze die mannen uit de verte en nooit kwamen ze die tegen. Maar op een middag kruiste een oude vrouw hun pad. Ze liep naast een geit en had een stok in haar knoestige handen. 'Er zijn mannen uit het noorden in de streek,' zei ze. Ze wees naar de horizon. 'Ze kopen onze kinderen en brengen ze naar een nieuw land.' Ze zaten met haar in het hoge gras en deelden het gezouten vlees, wat brood en water. De oude vrouw zei: 'Niemand die is verkocht keert ooit nog terug.'

Ze was heel jong toen ze werd gekocht. Ze was heel oud toen ze je vader kreeg. Te oud voor zulke verhalen. Gelukkig is ze nu dood en hoeft ze niet meer mee te maken dat hij weg is gereden uit de stad. Zelf trek ik me niets aan van de tijd en of iemand dood is of levend. Ik ben de wind die in de stad waait en in het dorp. Ik ben de wind die van de doden naar de levenden waait. Ik ben de wind in de zeilen. Ik ben de tegenwind. De wind van zij die werden gekocht en zij die graag verkopen. Ik ben de wind van de vermisten en de wind van de mensen die werden teruggevonden. Ik ben de wind die onthoudt.

Aangeraakt door de vlammen

‘Mijn vader is vermist in Marokko,’ zei ik terwijl ik naar buiten staarde. Het was halfeen. De sluierbewolking die overdreef, zorgde ervoor dat ik de zon niet op mijn gezicht voelde. Ik haatte mooi weer als ik somber was. Er kwam een roeiboot voorbij met vrouwen, die zich een weg door het groene water joeg. Even bekreep me de schaamtevolle sensatie dat Marouans spontane vermissing me naast ongerustheid ook een vreemd gevoel van troost gaf. Ik wilde dat het goed kwam. Ik wilde dat mensen zeiden: ‘Rustig maar, hij komt wel weer terug, al zie je hem niet zo vaak.’ Regelmatig had ik met vriendinnen van Bettie op de bank gezeten om te praten over telefoontjes die niet kwamen, foto’s van mij die in zijn huis van de muur verdwenen en kwetsende opmerkingen. Vriendinnen van Bettie die zeiden: ‘Ik word hier zo boos van.’ Nu was ik achtentwintig jaar, nu was ik aan een vermissing toe. Onwillekeurig liep ik de trap op naar zolder, waar in een grote grijze kartonnen doos mijn getuigschriften van De Vrije School lagen opgeborgen. De leerkracht had een spreuk op de voorkant van het getuigschrift geschreven: VRIJHEID IS VRIJWILLIGE GE-BONDENHEID.

Ik herinnerde me een eerste schooldag. Sommige mensen dachten door mijn Nederlandse achternaam dat ik mijn vader niet meer zag. Ik was twaalf jaar. Van de tramhalte tot aan De Vrije School was het zeven minuten lopen. In die tijd werd ik bijgepraat over mijn kansen op maatschappelijk succes. De toekomstige klasgenoten die ik in de tram had getroffen, fluisterden me toe in de ochtendschemering terwijl we langs de plantsoenen van Oud-Zuid liepen. Ik luisterde.

‘We zagen je naam op de nieuwe leerlingenlijst,’ begon een jongen traag. ‘En toen,’ ging hij verder, ‘riepen een paar kinderen: wij willen geen Turk in de klas.’

‘Maar jij bent geen Turk,’ zei het meisje dat achter ons aan slenterde. ‘Dus ik denk dat het wel goed komt.’

Ik keek naar de grond. Naar de glinstering van mos tussen de stoeptegels. Een Mars-wikkel waaide door de goot.

‘Wat ben je eigenlijk? Ben je Surinaams? Je bent best wel donker,’ zei de jongen die naast me liep.

‘Ik heb een Marokkaanse vader en een Nederlandse moeder.’ Het klonk stroef.

‘Kun je Marokkaans?’

‘Nee.’

‘Zijn je ouders nog bij elkaar?’

‘Nee.’

‘Heb je je vader weleens ontmoet?’ haakte de jongen daarop in.

Terwijl we over de brug slenterden waarop het maanlicht nog druppelde voordat de heldere dag aanbrak, voelde ik me het eenzaamste kind van de stad. Ik was te veel, dacht ik toen het schoolgebouw voor me opdoemde, om ergens te mogen blijven. Ik moest voor mezelf opkomen en wist niet waar te beginnen. Ik zag mijn vader toch zeker eens in de zoveel

maanden? Dan ging ik naar zijn huis en daar vertelde hij over vroeger.

‘Ik ken hem,’ zei ik zacht. ‘Ik ken hem goed.’

De kinderen lachten. Wie ging nou benadrukken dat hij zijn vader goed kende? Ik voelde me iemand die enkel nog kon worden weggestuurd.

Ik keek op zolder om me heen. Ik telde. Twaalf boeken die ergens iets te maken hadden met het Kattegat had ik verzameld. Ik had de vrijheid om een studie te doen naar dat gebied. In deze dagen na de opname was ik meer dan ooit vrij om me vrijwillig te binden en te ontbinden. En, ik verbeet me en herhaalde de gedachte in mijn hoofd als om mezelf te overtuigen, ik was niet van plan om naar Marokko te gaan. Het zwaartepunt zou nu verschuiven naar andere dingen – mijn herstel, de terugkeer op het werk, mijn relatie, zelfs wat ik over ijsberen kon verbeelden. Daar kwam het op neer. Op de constructie van mijn bestaan waar Marouan nooit vragen over stelde, de innerlijke ervaring, het lichaamsgevoel dat... – jesus, ja – ... dat ik soms kwijt was in die weken waarin ik boven mezelf zweefde. Mijn oog viel op een foto die tussen de getuigschriften was geschoven. Een vakantiefoto. Kenza, haar vader Yunus en mijn vader stonden in het felle zonlicht bij de Tour Hassan in Rabat. Ze waren opgetogen, alleen mijn vader stond er stijfjes bij, alsof iemand hem dwong bij de antieke zuil te poseren. Ik bleef er lang en vertederd naar kijken, de top van mijn wijsvinger raakte Kenza's glimlach aan. Waar was ik die zomer geweest, toen zij in Marokko waren? In Ponypark Slagharen, misschien, terwijl ik in die tijd een angst had voor pony's. Ik legde de foto onder in de doos. Ik voelde niet langer een nostalgische naar vakanties die ik niet had beleefd, ik voelde me leeg,

alsof een wind door me heen woei en al mijn gedachtes wegblijes. Waar was ik de afgelopen tijd geweest? Ergens anders, ja. Ergens waar ik door de gangen was gedwaald met mijn ziel onder de arm. Is het niet te vroeg om te gaan werken, Jibril? Wat een vraag. Alsof het goed was om hier in huis te blijven rondstuiteren.

Ik schoof de doos weg, maar de foto op de bodem bleef in me branden. Waarom was ik vroeger niet één keer door mijn vader meegevraagd naar Marokko? Even wilde ik dat ik elke herinnering, elk beeld dat hij had gezien in de medina, iedere excursie naar de woestijn, ieder gegeten ijsje, op een USB-stick kon opslaan en naar mijn eigen hoofd kon kopiëren.

Ik wierp een blik op wat ik soms gekscherend ‘mijn erfenis’ noemde: een hele serie van de Winkler Prins Encyclopedie, die Marouan voor me aan de deur had gekocht. Wat de huis-aan-huisverkopers hem vertelden, dacht hij aanvankelijk, was dat hij voor maar een paar delen moest betalen en de rest gratis kreeg. Maar het bleek om zesentwintig prijzige naslagwerken te gaan waarvoor hij in slaperige toestand een handtekening had gezet. Ik was een jaar of twaalf en ik kreeg de boeken van hem. Ik haalde er steeds opnieuw een idee voor onderzoek uit. Maar hij bleef in mijn bijzijn het bedrijf beschuldigen van oplichting. Uiteindelijk eiste hij dat ik een telefoontje pleegde naar het hoofdkantoor in Diemen-Zuid, om te zeggen dat er een fout gemaakt was. Hij was ervan overtuigd dat iemand die ABN sprak toch gedaan moest kunnen krijgen dat de koop ongedaan gemaakt werd. Ik moest de zaak van hem rechtzetten. Ik belde met trillende handen op en kreeg de mededeling niet uit mijn mond omdat ik zo blij was geweest met de Winkler Prins. Ik herinnerde me dat hij me niet verder dwong, soms herinnerde ik me zelfs dat hij me had getroost, dat we samen

luisterden naar muziek van Oum Kalthoum en ik maar zei: 'Is dat echt geen man?' en hij lachte en door mijn haar streek. De vriendinnen van mijn moeder moesten vaak lachen om zulke herinneringen. Ze zeiden dat het ironisch was dat hij per vergissing eindelijk iets bijdroeg aan de algemene ontwikkeling van zijn kind, maar op dat ogenblik vroeg ik me alleen maar af hoe ik op een dag uit al die noemers en informatie iets zou kunnen maken wat zijn vergissing het waard maakte. Ik was in mijn dromen nog jaren bang dat mijn keuze voor het beroep van reclasseringswerker hem in wrevel zou laten ontsteken, dat hij me zou dwingen alsnog alles per post of telefonisch recht te zetten in Diemen.

'Hij is verdwenen,' zei ik tegen mezelf. 'Ik weet zeker dat die Winkler Prins hier kan blijven staan.' Er ontsnapte één klein traantje tussen mijn wimpers door.

Ik had jaren naar tevredenheid geleefd met de encyclopedie, waar voornamelijk westerse namen in stonden, en nu verlangde ik steeds vaker naar wat er niet in opgetekend was. Die Marokkaanse schilder, dat werk dat Kenza samen met hem in Essaouira had gezien.

Eigenlijk was het nog ellendiger dan alles wat ik met hem meegemaakt had dat ik nu verantwoordelijk was voor het ticket waardoor hij was verdwenen. Geleidelijk aan gingen mijn gedachten steeds trager door mijn hoofd, het was tijd om weg te gaan.

'De Gnaoua zingen over Bilad al-Sudan. Het land van de zwarte mensen,' begon Kenza haar rondleiding. 'Ze missen de plaatsen van hun voorouders, van voor ze als slaafgemaakten naar het Noorden, naar Marokko werden gedreven.'

Ik bleef in de tentoonstellingsruimte vanaf een afstand naar

Kenza kijken. Ze had een slobbertrui aan en om haar rechterpols rinkelden zilveren armbanden. Een groepje jongeren dwarrelde, opvallend welwillend, om haar heen – ik bleef op mijn hoede, achter de jongens in bomberjacks en de meisjes op hun bruine suède Uggs.

Kenza zette een andere stem op. ‘Dit werk is van de Marokkaanse schilder Mohamed Tabal,’ zei ze eerbiedig. ‘Bezeten door de zwarte geesten van het woud en aangeraakt door de vlammen van de trance zakt een vrouw ineem op een geheime plaats. De meester van de nacht leidt de dans met zijn instrument, de guembri. De trance is heel belangrijk binnen de cultuur van de Gnaoua.’

Kenza stond wat opzij van het kunstwerk waarover ze vertelde, op nog geen drie meter van me af. Ze moest me hebben gezien want er kwamen lichtjes in haar ogen en ze knikte, al kon ze haar verhaal niet onderbreken. Van zo dichtbij zag ik de pigmentvlekjes op haar kin.

Het was een olieverfschilderij in rood en geel. Een afbeelding van een lila. Ik keek naar het schilderij – naar de met dikke streken geschilderde vrouwenfiguur en de gestalte van een zwarte man met om zijn bovenlijf een streng van kaurischelpen – de felle rode en gele vlammen die in het midden van het canvas oplichtten. Was het wel het lichaam van een vrouw naast hem? De verschijning had iets vreemds geslachtsloos, terwijl het duidelijk een vrouw was: ronde billen, opgetekend in woeste blauwe vegen, lang groezelig haar, de trekken van het gezicht vaag. Zo met de ogen devoot naar de grond gericht zag ze er vredig uit, haar armen reikend naar de vlammen alsof ze erin opgezogen wilde worden. Een houding die anatomisch niet klopte, verwrongen, met achter haar aan een lange staart, als die van een zeemeermin.

Een meisje stak haar vinger op. 'Voor ons zijn die trancedingen haram.'

De andere kinderen liepen verder naar het volgende werk, een sculptuur van glas, levensgroot, waar je in mocht.

Kenza liep naar het meisje en legde een hand op haar schouder. 'Goed dat je aanvult,' zei ze.

In de personeelsruimte trok Kenza haar tas uit een kluis en greep haar jas. Even stond ze over een presentielijst gebogen. Ze zette een kruisje en keek naar me alsof ze mijn aanwezigheid had afgevinkt.

'Mijn vader is vermist. Hij is in Marokko en laat niets meer van zich horen,' zei ik, en ik keek naar ons in de spiegel die langs de hele wand liep.

Nu keek zij ook naar onze weerspiegeling, als om die te inspecteren. Ze zweeg en trok haar wenkbrauwen samen, alsof ze pijn had. Haastig spoot ze wat desinfectiegel op haar handen en reikte mij de flacon aan.

'Hoelang al?' Het klonk zakelijk, alsof een vermissing in onze kringen vaker plaatsvond.

'Iets meer dan een week.'

'Dat is lang, Jibril.'

'Dat schilderij dat je net besprak, van Tabal, dat heb je ook in Essaouira gezien, toch? Je was die zomer met Marouan en Yunus op vakantie. Volgens mij vond ik net een foto van die zomer. Was dat niet in 1994?'

Abrupt kroop ze in haar jas, ze deed haar capuchon op, haar gezicht werd omkranst door de pluizige kraag.

'Ik wilde dat schilderij waar je in de kliniek over sprak in het echt zien,' ging ik verder. 'Ondertussen dacht ik er maar steeds aan. Hij ging met jou en Yunus weg en ontdekte dus schilders.'

Het zit in mijn hoofd. Weet je er nog veel van, dat jullie samen weggingen? Hebben jullie toen ook over mijn oma gesproken? Zij kende vast de verhalen uit zwart Afrika.'

Het was donker en stil in de personeelsruimte. Op de gang brandde wit tl-licht.

'Het was mijn vader,' zei ik zacht.

Ze keek weg. 'Wow. Zwart Afrika. Hoe je dat zegt, Jibril. Je bent er helemaal klaar voor.'

Ze keek naar de grond. 'Oké, ik bracht meer tijd met hem door dan jij, Jibril. We deden weleens leuke dingen als we toevallig samen in Marokko waren. Ga je daar nu naartoe?'

'Ik heb geen tijd.'

'Je moet herstellen.'

'Dat is het niet.'

Kenza deinsde achteruit, ze nam kaarsrecht plaats op de balie van de garderobe. 'Wat is het dan wel?'

'Ik weet het niet. Ik dacht in De Nieuwe Valerius veel aan vroeger,' zei ik. 'Van die stomme dingen kwamen in me op. Dat Marouan een keer op de Jeugdtheaterschool was komen kijken naar een danssolo die ik had gemaakt. Ik danste met een stoel. Ik kon het toen nog niet zo verwoorden, maar nu zou ik zeggen: ik danste alsof die stoel alles was wat ik had, of nee, alsof ik alles zou kunnen afzweren behalve die stoel. Na afloop stond hij in de foyer van De Krakeling en zei: de volgende keer dat je danst mag je wel wat meer de grond gebruiken. Misschien moet ik inderdaad herstellen, ja. Van iets. Ik wil iets anders. Meer leren over ijsberen. Gaf hij jou weleens complimenten?'

'Niet zo vaak. Sinds wanneer bestudeer je ijsberen?' vroeg ze, en ik zag dat er tranen in haar ogen kwamen. Ze liep op me af en kustte me op mijn rechterslaap.

Denk maar niet aan verhalen van de wind als je vader vervelende dingen zegt terwijl je zijn liefde wil horen. Het komt niet doordat je voorouders eeuwenlang voorzichtig waren met loven dat hij nu zo onaardig is. Dat zou een witte leugen zijn, wat al te eenvoudig. Als hij spreekt, met of zonder woorden, is hij immers nieuw als de eerste dag van het voorjaar, maar toch is hij onlosmakelijk verbonden met zwarte mensen in de medina van een eeuw terug, net als jij een zwarte vlam in de wind van de tijd.

Ik heb zo'n gevoel, en dat zeg je zelf ook, dat je de verhaaltjes van vroeger tóch goed kunt gebruiken.

Verhalen van de wind.

Ik waai door de tijd. Verleden en geleden tijd. Ik waai terug door de woestijn. Naar de streek waar jouw voorouders eeuwenlang hun kuddes hoedden. Langs de hoogzwangere vrouw in wat de Arabieren Bilad al-Sudan noemen, het land van de zwarten, die als meisje jouw voormoeder vertelde over een geest die honderden jaren met een familie meebewoog. Ik strijk neer langs een oever waar jouw voormoeder als klein meisje gestremde melk en couscous in de rivier goot omdat daar de geest van Mama Coumba Bang leefde, die haar on-